

УДК 339.5:339.137.2(477)

ЗМІЦНЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПОЗИЦІЙ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНИХ РИНКАХ

Т.Ю. Білоусько

У статті визначено сутність конкурентоспроможності національної економіки, обґрунтовано актуальність поглиблення міжнародної торгівлі, проаналізовано тенденції кількісних змін та структури експорту України. У результаті дослідження наголошено на необхідності формування конкурентних переваг вітчизняного виробництва з метою зміцнення конкурентних позицій на міжнародних ринках та запропоновано відповідні заходи.

Ключові слова: міжнародна торгівля, конкурентні позиції, конкурентоспроможність, міжнародні ринки, економічна політика.

STRENGTHENING OF UKRAINE'S COMPETITIVE POSITION ON INTERNATIONAL MARKETS

T. Bilousko

The article reveals the essence of the concept of competitiveness and competitiveness of the country, its main indicators. It is noted that under the conditions of transformational changes in the globalized world, international competition between states is growing significantly. Therefore, for Ukraine, in the difficult conditions of a large-scale military invasion, it is extremely important to find and activate factors for strengthening competitive positions in international markets and increasing national competitiveness.

The purpose of the article is to analyze the trends, volumes and structure of Ukraine's exports, its main sales markets, determine the competitive advantages of the countries' economies, outline theoretical and conceptual approaches to the formation of economic policy regarding the formation of competitive advantages of the country and its regions at the current stage of the development of international trade, justify the ways of strengthening competitive positions on international markets, taking into account the extremely difficult conditions of the geopolitical crisis, economic risks, climate changes and transformational transformations in the world economy and the country's economy.

The research was carried out by the author using a number of general scientific methods, in particular: monographic, analysis and synthesis, observation, measurement, descriptive-analytical and statistical-economic methods.

Research has proven that the dynamic development of the world economy requires constant analysis of various aspects of national competitiveness, which allows to identify the main sources of competitive advantage formation and key aspects of restructuring by the state and business to ensure a high level of national

competitiveness. Taking into account the above, in order to strengthen Ukraine's competitive position on international markets, it is necessary to focus efforts on the modernization of domestic enterprises, the introduction of innovative technologies and the increase in the production of products with high added value, deep processing taking into account the modern requirements of the green economy and the principles of the bioeconomy.

Keywords: *international trade, competitive positions, competitiveness, international markets, economic policy.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасне глобальне економічне середовище характеризується високим рівнем невизначеності та сильною волатильністю основних показників. Військові конфлікти в Україні та на Близькому Сході, запровадження міжнародних санкцій, порушення логістики та інші фактори, що існують значно більше часу (такі, як зміна клімату), суттєво вплинули на архітектуру світових ринків. Відповідно, ми відмічаємо, що зміни джерел формування конкурентних переваг країн та їх економічних систем з метою утримання та зміцнення конкурентних позицій стає все більш складним завданням як на рівні реалізації економічної політики державами, так й на рівні виробників.

В цьому аспекті актуальними питаннями для дослідження є такі: розуміння теоретичного змісту формування конкурентних позицій національної економіки на міжнародних ринках, аналіз сучасного рівня участі України на світових ринках та його тенденції, прогноз можливих змін в структурі експорту та представництва України на відповідних ринках, окреслення пріоритетних напрямків трансформації економічних систем виробництва та визначення шляхів підвищення глобальної конкурентоспроможності України на міжнародних ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування конкурентоспроможності національних економік на світових ринках розглядалися в наукових працях зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких можна зазначити М. Портера [4], Я. Фагерберга, М. Шролека, М. Кнелла [3], Г. Крамарева, В. Шликову, О. Леванда [2], В. Лук'янець-Шахову, Г. Ільченко, Е. Деркач, Л. Панкову [1], Л. Антонюк [5], Н. Черкас [14].

Дослідниками напрацьований значний науковий фундамент щодо ролі та значення міжнародної торговельної діяльності, визначення та оцінки розвитку експортного потенціалу країн та їх впливу на економіку країн. Вважаємо, що умови сьогодення формують потребу подальшого вивчення цих питань та розробки рекомендацій щодо зміцнення конкурентних позицій на міжнародних ринках як фактору

забезпечення конкурентоспроможності країни та джерела повоєнного відновлення та розвитку економіки країни.

Мета статті: на основі аналізу тенденцій, обсягів та структури експорту України, її основних ринків збуту, визначити рівень конкурентоспроможності економіки країни, окреслити теоретико-концептуальні підходи формування економічної політики зміцнення конкурентних переваг країни на сучасному етапі розвитку міжнародної торгівлі та шляхи зміцнення конкурентних позицій на міжнародних ринках з урахуванням надскладних умов геополітичної кризи, економічних ризиків, кліматичних змін та трансформаційних перетворень в економіці країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, глобалізація обумовлює економічну залежність країн світу від ефективності національних економік в контексті використання позитивних і нейтралізації негативних ефектів глобалізації на власну користь. З тієї точки зору міжнародна торгівля сприяє розвитку економічних систем країни, формуванню перспективних напрямів експортного потенціалу, забезпечуючи валютні надходження для придбання сучасних технологій, механізмів, обладнання та товарів народного споживання [1].

Масштаби зовнішньої торгівлі характеризують ступінь залучення країни до процесів міжнародного поділу праці та спеціалізації, здатність адаптуватися до мінливих ринкових потреб, наявність та використання конкурентного потенціалу. Не менш важливим є політичний аспект зовнішньоекономічної діяльності, який свідчить про готовність налагодження відносин з іншими країнами, про ступінь відкритості країни та потенційні можливості міжнародного співробітництва [2].

Забезпечення повоєнного відновлення та подальшого розвитку національної економіки потребує розроблення і втілення в життя стратегії, спрямованої на зміцнення конкурентних позицій на світових ринках та підвищення міжнародної конкурентоспроможності держави в цілому.

«Конкурентоспроможність» є неоднозначною категорією та разом з тим, ключовим поняттям у глобалізованому світі, де саме ринкові сили визначають економічні результати. Конкурентоспроможність визначає здатність завойовувати нові ринки, перевершувати інших гравців на цих ринках, залучати інвестиції, запроваджувати інновації та розвиватися. Це поняття є ключовим й для економістів, й для політиків, які повинні розуміти, наскільки конкурентоспроможною є їхня країна порівняно з іншими, і як їх

конкурентні позиції змінюються з часом під впливом тих чи інших факторів [3].

При визначенні сутності конкуренції, варто згадати дослідження М. Портера, який саме у глобальному контексті виділив два типи галузевої міжнародної конкуренції. Перший тип - мультивнутрішні галузі, які створюють внутрішню конкуренцію в країні, та другий тип - глобальні галузі, тобто галузі, в яких конкурентна позиція фірми в одній країні суттєво залежить від її положення в інших країнах, і навпаки [4]. При цьому, головні відмінності між цими типами галузей полягають у тому, що міжнародна конкуренція в мультивнутрішніх галузях не є обов'язковою, адже фірми самостійно приймають рішення чи конкурувати на зовнішніх ринках. В той же час, конкуренція в глобальних галузях неминуча.

Конкурентоспроможність країни насамперед виявляється у можливостях досягати високих темпів економічного зростання (про що свідчить величина ВВП в цілому та в розрахунку на душу населення), в забезпеченні збільшення заробітної плати, у здатності просування на міжнародні ринки конкурентоспроможні фірми [5].

Всесвітній економічний форум (World Economic Forum), місією якого зазначено покращення світу на основі людської винахідливості, підприємництва, інновацій та співпраці, визначає національну конкурентоспроможність як здатність формувати та підтримувати середовище, в якому виникає та функціонує конкурентоспроможний бізнес, забезпечувати економічне зростання в країні та високий рівень добробуту нації [6].

Відповідно, досягнення цих стратегічних орієнтирів передбачає створення високопродуктивних кластерів, що поліпшують якість товарів і послуг та забезпечують створення нових робочих місць.

Крім того, здатність швидкого реагування та адаптації до світових економічних перетворень, повинно базуватися на інвестиційних, інноваційних, технологічних, виробничих факторах в поєднанні із політичними та соціальними чинниками, які теж впливають на функціонування національної економіки на світовому ринку [5].

Міжнародна торговельна діяльність України з початку повномасштабного вторгнення відчула всі ті негативні наслідки, що й економіка в цілому. Скорочення виробництва відбулося внаслідок окупації, активних бойових дій, фізичного знищення виробничих приміщень, або несвоечасної релокації бізнесу, гострої нестачі трудових ресурсів. Аграрний бізнес в 2022 році втратив сільськогосподарські землі, машино – тракторні парки та готову

продукцію на складах. На землях, що були звільнені від окупації по сьогоднішній день неможливо працювати без попереднього розмінування, що затримує та здорожує виробництво, адже затримка технологічних операцій в сільськогосподарському виробництві (оранка, посів, догляд за посівами) призводить до зменшення або втрати врожаїв. Не меншою проблемою є погіршення екології – ґрунти, вода та повітря забрудненні важкими металами та сполуками, що знижує якість отриманої продукції.

Не зважаючи на ці проблеми, а інколи, вирішуючи їх вже у процесі виробництва, вітчизняні товаровиробники спрямували свої зусилля на досягнення позитивних результатів.

Так, за дослідженнями Світового банку, що охоплює 208 країн, у 2023 році валовий внутрішній продукт (ВВП) України склав 178,8 млрд дол США. Збільшення у порівнянні із 2022 роком склало 5,3%. Це збільшення (а також виключення із рейтингу Куби) дозволило піднятися Україні із 59 місця на 57 місце у рейтингу економік світу. Сусідами України стали Угорщина із розміром ВВП в 212,4 млрд дол США та Ефіопія із ВВП у 163,7 млрд дол США [7]. Якщо абстрагуватися від рейтингу, звичайно, ми не можемо казати, що зростання у 5,3% є хорошим результатом, адже падіння ВВП у 2022 році склало 28,8%. Тобто, мова йде про намагання загальмувати падіння та забезпечити тенденцію до відновлення економіки після руйнівних наслідків першого року війни.

За прогнозами експертів місії Міжнародного валютного фонду (МВФ), зростання реального ВВП України за підсумками 2024 року буде на рівні 3%, а в 2025 році – на рівні 2,5–3,5%. Але ризики є надзвичайно високими та, навіть невелике зростання може сповільниться через подальші руйнування енергетичної інфраструктури, міграцію та зниження ділової активності [8].

Зростання реального ВВП України буде потребувати здійснення структурних економічних реформ, запровадження комплексної програми післявоєнної відбудови, залучення значних інвестиційних ресурсів, збільшення експорту для отримання валютної виручки для реалізації зазначених заходів.

Здійснення міжнародної торговельної діяльності в умовах військового стану має певну специфіку, що обмежує можливості держави та потребує пошуку та застосування нових важелів стимулювання зовнішньоекономічної активності держави та зміцнення її конкурентних позицій на світових та міжнародних ринках. Ці заходи вкрай важливі для максимізації доходів бюджету країни та стабілізації платіжного балансу.

За даними Державної служби статистики України, за результатами 2023 р. експорт товарів із України склав 36,2 млрд дол. США, імпорт – 63,6 млрд дол. США. Нажаль, ці показники продовжили тенденцію нарощування негативного сальдо торговельного балансу, яке склало: у 2021 році – 4,8 млрд дол. США, у 2022 році – 11,2, а у 2023 році – 27,4 млрд дол. США [9]. Відповідно, коефіцієнти покриття експортом імпорту становили у 2021 році – 0,93 у 2022 році – 0,80, а у 2023 році – 0,57.

Аналіз структури експортної продукції України, табл. 1, свідчить про те, що протягом досліджуваного періоду найбільшу питому вагу в експорті мали такі групи товарів: продукти рослинного походження, жири та олії тваринного або рослинного походження, недорогі метали та вироби з них, мінеральні продукти, машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання. Їх сумарна питома вага складала від 74,2% у 2020 році до 81,7% у 2023 році. Але грошова виручка значно скоротилася – на 10,2 млрд дол США – від 36,4 млрд дол США у 2020 році до 26,2 млрд дол США у 2023 році. Ще більше скорочення – майже вдвічі відбулося у 2023 році у порівнянні із 2021 роком.

Потрібно зазначити, що попри всі тяготи військового часу, аграрні підприємства намагалися не зменшувати обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Відповідно, експорт цієї продукції як у 2020–2021 роках, так й у 2022–2023 роках був найбільшим в структурі загального експортної продукції. В 2021 році частка цієї продукції складала 26,6% у структурі загального експорту, а у 2023 р. досягнула рекордних 36,2%. До сільськогосподарської продукції насамперед відносяться продукти рослинного походження, серед яких зернові культури, овочі, насіння і плоди олійних рослин, їстівні плоди та горіхи, а також живі тварини і продукти тваринного походження, а саме: м'ясо та їстівні субпродукти, яйця птиці, молоко та молочні продукти, мед [10].

Але, цінові коливання на аграрну продукцію на світових ринках у 2023 році призвели до того, що за більшістю експортних позицій національна економіка втратила у виручці. Так, наприклад, при збільшенні обсягів реалізованого зерна кукурудзи на 5% (26,2 млн т) виручка від реалізації зменшилася майже на 17% у порівнянні із 2022 роком. Виручка від реалізації зерна в цілому, у 2023 році склала 8,3 млрд дол. США, що стало на 8,8% менше за показник попереднього, 2022 року. При цьому частка зернових в експортній продукції складала 23,0%. Для порівняння, у 2022 році реалізація зернових принесла 9,1 млрд дол. США експортної виручки, а питома вага також була найвищою в структурі експорту – 20,6%.

Таблиця 1 – Структура експортної продукції України

Групи товарів	2020 р.		2021 р.		2022 р.		2023 р.	
	млрд дол. США	у % до загальног о обсягу	млрд дол. США	у % до загальног о обсягу	млрд дол. США	у % до загальног о обсягу	млрд дол. США	у % до загальног о обсягу
Усього, у тому числі:	49,2	100,0	68,1	100,0	44,1	100,0	36,2	100,0
Продукти рослинного походження	11,9	24,2	15,5	22,8	13,5	30,5	11,7	32,4
Жири та олії тваринного або рослинного походження	5,7	11,7	7,0	10,3	5,9	13,5	5,6	15,6
Живі тварини, продукти тваринного походження	1,2	2,4	1,4	2,0	1,5	3,3	1,4	3,8
Готові харчові продукти	3,4	6,8	3,8	5,6	2,5	5,7	3,3	9,0
Мінеральні продукти	5,3	10,8	8,4	12,4	4,3	9,8	2,4	6,7
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	2,0	4,1	2,8	4,1	1,3	2,9	0,9	2,5
Деревина і вироби з деревини	1,4	2,9	2,0	2,9	1,9	4,3	1,5	4,1
Недорогоцінні метали та вироби з них	9,0	18,4	16,0	23,5	6,0	13,6	3,9	10,8
Машини, електротехнічн е обладнання та механізми	4,5	9,1	5,3	7,7	3,7	8,5	2,6	7,2
Різні промислові товари	1,0	2,0	1,2	1,8	1,0	2,2	0,9	2,6
Інша продукція	3,7	7,6	4,7	6,9	2,5	5,7	1,9	5,3

Джерело: складено за [9,10]

Стосовно міжнародних ринків, на яких представлена продукція України, можна відмітити, що головні ринки експорту української продукції – це країни Європи та Азії. На ці регіони приходить від 88,4% до 93,1% всього експорту товарів відповідно у 2020 році та у 2023 році, табл. 2. Наприклад, найбільші імпортерами українського зерна в 2023 році були Іспанія, Китай та Румунія. На ці країни припадало майже 44% від загальної кількості всього експорту зерна.

Таблиця 2 – Динаміка географічної структури товарного експорту України

Регіон	2020 р.		2021 р.		2022 р.		2023 р.	
	млрд дол. США	питома вага, %	млрд дол. США	питома вага, %	млрд дол. США	питома вага, %	млрд дол. США	питома вага, %
Європа	23,8	48,4	34,2	50,2	30,3	68,7	24,9	68,8
<i>у т. ч. країни ЄС</i>	17,9	36,4	26,8	39,4	27,9	63,3	23,4	64,6
Азія	19,7	40,0	24,8	36,4	10,5	23,8	8,8	24,3
Африка	4,0	8,1	5,6	8,2	2,1	4,8	1,7	4,7
Америка	1,5	3,0	3,3	4,8	1,2	2,7	0,8	2,2
Австралія та Океанія	0,07	0,1	0,07	0,1	0,03	0,07	0,02	0,06
Всього	49,2	100,0	68,1	100,0	44,1	100,0	36,2	100,0

Джерело: складено за [11]

Не менш важливим питанням для сприяння експорту є розвиток транспортної та логістичної інфраструктури, особливо в умовах блокади Чорного моря. Так, у 2023 році, після порушення домовленостей за зерновою угодою, Україна створила власний морський коридор до чорноморських портів Одеської області. Результатом стало поступове нарощування не лише експорту зерна, а й інших товарів, а також можливість відновити морський імпорт.

Дані, наведені у табл.3 свідчать про те, що за досліджуваний період експорт товарів морським транспортом скоротився на 22,2 в. п., а питома вага обсягів експорту автомобільним та залізничним транспортом збільшилася відповідно на 15,2 та 7,2 в. п. Нажаль, у 2023 році Україна також почала потерпати від блокади своїх сухопутних кордонів з боку прикордонних європейських країн.

Таблиця 3 – Структура експорту товарів за видами їх транспортування, % до загальної вартості експорту

Вид транспортування експорту товарів	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2023 р. до 2021 р., +/- в. п.
Морські перевезення	63,1	40,5	40,9	-22,2
Залізничний транспорт	13,0	20,5	20,2	+7,2
Автомобільні перевезення	23,0	37,0	38,2	+15,2
Повітряний транспорт	0,4	0,6	0,4	-
Трубопровідний транспорт	0,1	0,1	-	-
Лінії електропередачі	0,4	1,3	0,3	-0,1
Разом:	100,0	100,0	100,0	X

Джерело: складено за [12]

Вирішення цього складного питання потребує кропіткої роботи щодо узгоджень українського експорту згідно квот, окреслених економічною частиною угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, належного контролю транспортування продукції через європейські країни та в напрямку потенційної міждержавної кооперації у розвитку прикордонних пунктів пропуску. Інвестиції у збільшення перевалювальних потужностей портів та побудова додаткових залізничних шляхів можуть прискорити транспортування та зменшити транспортні витрати, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності української продукції на міжнародних ринках [13].

Потрібно відмітити, що Україна має розвинений агропромисловий комплекс, який спроможний не лише повною мірою забезпечити населення країни продовольством а промисловість – сировиною, а й формувати міцні конкурентні позиції країни на міжнародних ринках основних агропродовольчих товарів. Саме завдяки значному експорту продовольства Україна виступає в якості одного з гарантів продовольчої безпеки у світі. Так, до військового вторгнення 2022 року, за обсягами експорту Україна займала лідируючі позиції в п'ятірці найбільших експортерів зернових у світі. Країна постачала 10% світового експорту пшениці, понад 14% кукурудзи і майже 48% соняшникової олії. Наразі завдяки допомозі партнерів Україна залишається ключовим постачальником на світових ринках зерна та соняшникової олії, з часткою понад 10% міжнародної торгівлі [14,15].

Висновки. Конкурентоспроможність країни ґрунтується на її здатності займати і утримувати стійкі позиції на певних сегментах світового ринку за умови формування конкурентного потенціалу, який забезпечує динамічне зростання національної економіки на інноваційних засадах.

Нарощування міжнародної конкурентоспроможності країни повинно передбачати розробку та повноцінну імплементацію національної стратегії із урахуванням участі вітчизняного бізнесу у глобальних ланцюгах вартості та їх функціональної інтеграції [16]. У досягненні цієї стратегічної мети ключову роль відіграють технологічні зрушення Індустрії 4.0, подальша цифровізація бізнесу, збільшення обсягів виробництва продукції із високою доданою вартістю, із глибинною переробкою, поширення запровадження біотехнологій та виробництв, що ґрунтуються на принципах біоекономіки.

Вважаємо, що головними аспектами, які сприятимуть зміцненню конкурентних позицій країни на міжнародних ринках, є посилення експортної діяльності країни з розширенням потенційних ринків збуту, створенням нових транспортно-логістичних хабів, з одного боку, та трансформація економічної системи країни в напрямку запровадження інноваційних виробництв, поглибленої переробки сировини, біотехнологічних виробництв, продукція яких є затребуваною на міжнародних ринках, – з іншого. Це потребує насамперед дій із підтримки держави та приватного бізнесу, покращення інвестиційного клімату в Україні, посилення безпекових заходів, сприяння поверненню кваліфікованої робочої сили в Україну та інтенсивної повоєнної відбудови держави.

Список джерел інформації / References

1. Lukianets-Shakhova V., Ilchenko H., Derkach E., Pankova L., Bilousko T. (2021). Economic and legal regulation of competition: the European countries experience. *AD ALTA. Journal of interdisciplinary Research*, 11(2), 26-31. Ст. WOS:000741714900005.
2. Крамарев Г.В., Шликова В.О., Леванда О.М. Аналіз динаміки та структури зовнішньоторговельної діяльності України. *Бізнес Інформ*. 2019. № 1(492). С. 79–91.
Kramarev, H.V., Shlykova, V.O., & Levanda, O.M. (2019). Analiz dynamiky ta struktury zovnishnotorhovelnoi diialnosti Ukrainy [Analysis of the dynamics and structure of Ukraine's foreign trade activity]. *Byznes Ynform*, 1(492), Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/336770546_Analiz_dinamiki_ta_strukturi_zovnisnotorgovelni_dialnosti_Ukraini [in Ukrainian].
3. Fagerberg, J., Srholec, M., Knell, M. (2007). The Competitiveness of Nations: Why Some Countries Prosper While Others Fall Behind. *World Development*, 35(10), 1595-1620. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2007.01.004>
4. Портер М. Конкурентна стратегія. Техніки аналізу галузей і конкурентів. Київ: Наш формат, 2020. 424 с.

Porter, M. (2020). *Konkurentna stratehiia. Tekhniky analizu haluzei i konkurentiv* [Competitive strategy. Techniques of analysis of industries and competitors]. Kyiv: Nash format. [in Ukrainian].

5. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації: монографія. К.: КНЕУ, 2004. 275 с.

Antonyuk, L.L. (2004). *Mizhnarodna konkurentospromozhnist krain: teoriia ta mekhanizm realizatsii: monohrafiia* [International competitiveness of countries: theory and implementation mechanism]. K.: KNEU [in Ukrainian].

6. Agile governance and good access to markets boost citizens' quality of life. IMD's World Competitiveness Center's latest report on global economic competitiveness gives leaders guidance for navigating a "fragmented" world. June 2023. Retrieved from <https://www.imd.org/news/economics/agile-governance-and-good-access-to-markets-boost-citizens-quality-of-life/>

7. Україна піднялася на 57-ме місце у рейтингу найбільших економік світу. URL: <https://finance.liga.net/ua/ekonomika/novosti/ukraina-pidnialas-na-57-mistse-u-reitynhu-naibilshykh-ekonomik-svitu>

Ukrayina pidnyalasya na 57-me mistse u reytynhu naybilshykh ekonomik svitu [Ukraine rose to 57th place in the ranking of the world's largest economies]. Retrieved from <https://finance.liga.net/ua/ekonomika/novosti/ukraina-pidnialas-na-57-mistse-u-reitynhu-naibilshykh-ekonomik-svitu> [in Ukrainian].

8. МВФ прогнозує зростання ВВП України у 2024 році на рівні 3% за інфляції 9%. URL: <https://forbes.ua/news/mvf-prognozue-zrostannya-vvp-ukraini-u-2024-rotsi-na-rivni-3-za-inflyatsii-9-11092024-23541>

IMF prohnozuye zrostannya VVP Ukrayiny u 2024 rotsi na rivni 3% za inflyatsiyi 9% [The IMF predicts Ukraine's GDP growth in 2024 at the level of 3% with inflation of 9%]. Retrieved from <https://forbes.ua/news/mvf-prognozue-zrostannya-vvp-ukraini-u-2024-rotsi-na-rivni-3-za-inflyatsii-9-11092024-23541> [in Ukrainian].

9. Зовнішня торгівля України товарами за 2023 рік. Експрес-випуск. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2024/02/04.pdf>

Zovnishnya torhivlya Ukrayiny tovaramy za 2023 rik [Ukraine's foreign trade in goods for 2023]. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2024/02/04.pdf> [in Ukrainian].

10. Товарна структура зовнішньої торгівлі України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

Tovarna struktura zovnishnoyi torhivli Ukrayiny [Commodity structure of foreign trade of Ukraine]. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

11. Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі товарами. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

Dynamika heohrafichnoyi struktury zovnishnoyi torhivli tovaramy [Dynamics of the geographical structure of foreign trade ingoods]. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

12. Розподіл експорту-імпорту товарів за видами їх транспортування. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

Rozpodil eksportu-importu tovariv za vydamy yikh transportuvannya [Distribution of export-import of goods by types of their transportation]. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

13. Білоусько Т.Ю. Міжнародна торгівля як фактор підвищення глобальної конкурентоспроможності України. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Економічні науки*. 2018. № 2. С. 233–241. DOI: 10.31359/2312-3427-2018-2-233

Bilous'ko, T.Yu. (2018). Mizhnarodna torhivlya yak faktor pidvysychennya hlobalnoyi konkurentospromozhnosti Ukrayiny [International trade as a factor in increasing Ukraine's global competitiveness]. *Visnyk KHNAU im. V.V. Dokuchaeva. Ekonomichni nauky – Bulletin of the KHNAU named after V.V. Dokuchaeva. Economic sciences*, 2, 233-241. DOI: 10.31359/2312-3427-2018-2-233 [in Ukrainian].

14. Аграрний сектор України у 2023 році: складові стійкості, проблеми та перспективні завдання. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahraryy-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiykosti-problemy-ta>

Ahrarnyy sektor Ukrayiny u 2023 rotsi: skladovi stiykosti, problemy ta perspektyvni zavdannya [The agricultural sector of Ukraine in 2023: components of sustainability, problems and promising tasks]. Retrieved from <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahraryy-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiykosti-problemy-ta> [in Ukrainian].

15. На розмінованих землях України вже можна виростити 1 млн т зерна. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/245689.html

Na rozminovanykh zemlyakh Ukrayiny vzhe mozhna vyrostyty 1 mln t zerna [It is already possible to grow 1 million tons of grain on demined lands of Ukraine]. Retrieved from https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/245689.html [in Ukrainian].

16. Antoniuk, L., Cherkas, N. (2018). Macro level analysis of factors contributing to value added: technological changes in European countries. *Problems and Perspectives in Management*, 16(4), 417-428. DOI: [https://dx.doi.org/10.21511/ppm.16\(4\).2018.35](https://dx.doi.org/10.21511/ppm.16(4).2018.35).

Білоусько Таміла Юрїївна, канд. екон. наук, доц., доцент кафедри економіки та бізнесу, Державний біотехнологічний університет; e-mail: tbilousko@ukr.net

Bilousko Tamila, PhD in Economics, Assoc. Prof., Associate Professor of the Department of Economics and Business, State Biotechnological University; e-mail: tbilousko@ukr.net

DOI 10.5281/zenodo.14634100